

بررسی باورهای هستی‌شناختی دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی و کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان بر اساس مؤلفه‌های مبانی هستی‌شناسی در سند تحول بنیادین

افسانه عزیزی علویجه^۱

محمد رضا امام جمعه^۲

محسن شمس^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی دیدگاه دانش‌آموزان پایه چهارم در باب شناخت خداوند و عالم هستی بر اساس مبانی هستی‌شناسی مندرج در مبانی نظری سند تحول بنیادین (ملهه از نظریه ملاصدرا) و همچنین بررسی کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم تا چهارم از نظر همسویی با این مبانی است. جامعه آماری شامل کتاب مبانی نظری تحول بنیادین، چاپ ۲۰۱۸، کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه دوم تا چهارم و نیز از بین دانش‌آموزان پایه چهارم دختر در منطقه ۲۰ تهران، ۲۵ نفر به صورت تصادفی خوشه‌ای از بین مدارس غیرانتفاعی و دولتی انتخاب شدند. روش پژوهش، کیفی است که با استفاده از پدیدارشناسی و تحلیل مضمون انجام شده است. در تحلیل محتوا برای استخراج مؤلفه‌ها و کدگذاری از تحلیل مضمون (تم) و برای تحلیل داده‌های حاصل از تحلیل محتوا از روش آنتروپی شانون استفاده شد. نتایج نشان داد؛ همسویی در باور دانش‌آموزان در باب هستی‌شناسی و مؤلفه‌های این بخش از سند تحول بنیادین وجود دارد. همچنین ضریب اهمیت روش آنتروپی شانون نشان داد آشنایی با صفات خداوند با ۵۵ صدم، نحوه ارتباط با خداوند ۲۴ صدم و اشاره به نعمت‌های خداوند با ۲۰ صدم به ترتیب بیشترین و کمترین میزان اهمیت را در کتاب‌های هدیه‌های آسمان داشته است که نیازمند بررسی بیشتر برای ارتباط مستحکم بین صفات بی‌شمار خداوند و ذکر نعمت‌های همسو با این صفات از نگاه عینی‌گرایی همراه با تفکر و تعقل‌محوری است تا زمینه پرورش خلاقیت از کودکی فراهم شود.

کلمات کلیدی: هستی‌شناسی، سند تحول بنیادین، کتاب هدیه‌های آسمان، دانش‌آموزان.

^۱ دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران afsanehazizi67@gmail.com

^۲ دانشیار برنامه‌ریزی درسی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران، نویسنده مسئول emamjomeh@sru.ac.ir

^۳ دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران mohsenshams68@gmail.com

مقدمه

تعیین هدف و چگونگی مسیر تعلیم و تربیت در نظام جمهوری اسلامی مانند هر موضوع انضمامی دیگر وابسته به مبانی انتزاعی هستی‌شناختی فلسفی است. توجه به چیستی و جایگاه انسان، پرسش تمام مکاتب فلسفی است چه با نام انسان‌شناسی و هستی‌شناسی رخ بنماید و چه با عنوان معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی جلوه کند. ناگفته پیداست، اسلامی بودن فلسفه و تربیت نیز در حداقلی‌ترین تعریف، حاوی آموزه بنیادین توحید و خداباوری است و مبانی نظری آموزشی در فرهنگ ایرانی_اسلامی نیز از این قاعده مستثنا نیستند. جریان مکاتب فکری اسلامی با طی دوره‌های مختلف و دیدن مشارب مختلف فلسفی، کلامی و عرفانی توسط صدرالدین شیرازی در قامت حکمت متعالیه رخ نمود و در حال حاضر نگرش صدرایی و نوصدرایی، فلسفه مشهور و مقبول در حکمت شیعی و ایرانی است. بر این اساس در این نوشتار مقصود از مبانی هستی‌شناسی، مبانی صدرایی است که حاصل تلاش هزارساله اندیشمندان مسلمان نیز هست. مبانی اساسی تربیت از دیدگاه سند «مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران» که در این مقاله از آن با عنوان مختصر سند مبانی تحول یاد می‌کنیم و به منزله ی پشتوانه نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است، در پنج بخش هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی سامان یافته است. به طور خاص مبانی هستی‌شناختی در یازده بند تنظیم شده‌اند. در صفحه ۴۷ این سند آمده است که در تدوین مبانی از دستاوردهای دانش فلسفه با رویکرد اسلامی (دیدگاه مشهور میان فیلسوفان مسلمان)، بویژه از پیروان حکمت متعالیه صدرایی بهره برده‌ایم، که بنا بر شواهد معتبر، این یافته‌های عقلانی در عین تکیه بر برهان و استدلال، از مفاد تعالیم اسلامی الهام گرفته‌اند و با مضامین دینی سازگار هستند. آنچه در ادامه می‌آید، توجه به مبانی اساسی هستی‌شناسی اسلامی و تأثیر این مبانی در فرآیند تعلیم و تربیت دینی و به طور ویژه ذات حق تعالی و صفات کمالیه خداوندی است که در کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم تا چهارم دبستان آموزش داده می‌شوند.

۱- حقیقت هستی و نظام هستی‌شناسی

حقیقت وجود و هستی به علم حضوری برای انسان معلوم است. در نگرش واقع‌گرای اسلامی نیز وجود جهان، امری مسلّم و بدیهی است (جمعی از نویسندگان، ۲۰۱۲، ص ۴۹) و شبهات سوفسطایی، ایده‌آلیستی، پوزیتیویستی و مانند آنها در این دیدگاه مردود اند. در نظام هستی‌شناختی حکمت متعالیه بعضی مطالب در حکم اصول و پایه هستند و نگرش وجودی به عالم و موجودات بر مدار آنها ممکن و معنادار می‌شود؛ اصالت وجود، تشکیک و اشتداد در وجود، از جمله اساسی‌ترین اصولی هستند که حکم مباحث و موضوعات دیگر از تفریع آنها حاصل می‌گردد.

۱-۱- اصالت وجود

صدرا در آثار مختلف خود از این سخن می‌گوید که امور غیر از وجود، تحققشان به چیزی جز وجود نیست و بی‌گمان وجود، از هر چیز دیگر، شایسته‌تر به حقیقت داشتن است (ملاصدرا، ۱۹۸۲، ص ۶؛ همو، ۱۹۸۵، ص ۹؛ همو، ۱۹۹۷، ص ۱۸۲؛ همو، ۲۰۰۰، ص ۲۶؛ همو، ۱۹۸۱، ص ۴۰). پذیرش موجود بودن ماهیاتی که در اطراف خود می‌بینیم و در تحقق و وجودشان شکی نداریم نیز ما را ناگزیر از پذیرش اصل وجود پیش از موجود شدن فروعش یعنی ماهیات می‌کند (همو، ۱۹۸۲، ص ۱۴). صدرا کثرت در عین وحدت را بر مبنای تشکیک در وجود توضیح می‌دهد.

۱-۲- تشکیک و اشتداد در وجود

تشکیک، اصطلاحی منطقی و فلسفی است به معنی اطلاق لفظی واحد بر چند چیز مختلف، به نحوی که آن لفظ در عین داشتن اشتراک معنایی، نه به طور یکسان، بلکه به درجات متفاوتی بر آن چیزها صدق کند (ساکت‌آف، ۱۹۸۸، ذیل مدخل تشکیک، ص ۳۷۲-۳۷۳). معقول ثانی تشکیک در منطق و فلسفه‌های پیش از صدرا مطرح شده بود و حتی سخن از تشکیک در مفهوم وجود نیز پیش از صدرا به میان آمده بود (بهمنیار، ۱۹۹۷، ص ۲۸۱)، اما وجه تفاوت و اهمیت تشکیک در هستی‌شناسی صدرا بی استفاده از

تشکیک برای توضیح واقعیت خارجی وجود، وحدت حقیقی این واقعیت و ارتباطش با گونه‌گونی و تکثری است که در نگاه اول به پیرامونمان می‌بینیم.

تشکیک یعنی مابه‌الاشتراک و مابه‌الامتیاز در موجودات یک چیز باشد و تشکیک وجود برای توضیح عالم یعنی آن یک چیز، وجود است. تشکیک در بیشتر آثار صدرا، به مثابه تشبیه به امری بدیهی و یک نظریه پذیرفته شده که حاصل سنت فکری مسلمین است، تلقی شده و جهت توضیح تکثر به کار گرفته می‌شود (ملاصدرا، ۱۹۸۱، ج ۱، صص ۶۹، ۴۵، ۴۶؛ همو، ج ۲، صص ۳۵۳، ۲۳۵، ۶۲؛ همو، ج ۴، صص ۲۶۹، ۳۳، ۳؛ همو، ج ۶، صص ۶۰، ۱۷؛ همو، ج ۷، صص ۱۴۹ و ۲۵۴؛ همو، ج ۹، صص ۲۵۷).

صدرا برخلاف پیشینیانش حرکت را عرض ندانسته است، بلکه آن را نحوه وجود فرد مقوله‌ای که حرکت در آن رخ می‌دهد و همان سیلان و تجدد فرد دانسته است که در حین حرکت، وجود می‌یابد. یکی از ادله حرکت در جوهر، برهان از طریق غایت موجودات است که ضمناً استکمالی و اشتدادی بودن این حرکت را نیز ثابت می‌کند (ملاصدرا، ۱۹۸۵ الف، صص ۶۶). صدرالمتألهین پس از اثبات حرکت در ذات و جوهر همه اجسام (ملاصدرا، ۱۹۸۱، ج ۲، صص ۲۹۷)، از این مبنا برای تشریح نحوه حرکت و تغییر در انسان و نفس انسانی بهره می‌برد (همان، ج ۹، صص ۹۶). مقصد و غایت حرکت جوهری موجودات نیز واحد و دارای تشخص است؛ آفرینش جهان هستی، غایتمند و غایت همه موجودات خداوند است. «بنابراین جهان، افزون بر این که ماهیت «از اویی» دارد، به سوی «او» نیز در حرکت است و غایت تمام مراتب وجود اوست (جمعی از نویسندگان، ۲۰۱۲، صص ۵۲)».

۲- توحید خدا و صفات الهی

خداوند مبدأ و منشأ جهان است و حقیقت هستی در ذات خود، همان واجب الوجود است (جمعی از نویسندگان، ۲۰۱۲، صص ۵۰) هر چند هستی‌شناسی الهی و توحیدی پیش از جریان فلسفه اسلامی سابقه داشته است، لیکن براهین اثبات خدا و شناخت صفات الهی در فلسفه اسلامی هم به لحاظ بلوغ تعقل فلسفی و هم به جهت اصالت و رنگ و بوی توحیدی، از سایر فلسفه‌ها و سایر جریان‌های کلامی اسلامی، به خوبی قابل تمایز است.

گاهی هم به این تمایز تصریح شده و نسبت به متکلمان غیریت‌سازی صورت می‌گیرد (ابن سینا، ۱۹۹۷، ص ۶۶؛ ملاصدرا، ۱۳۶۳ الف، ص ۵۵).

۲-۱- اثبات توحیدی وجود خدا

پذیرش حقیقت وجود و تقسیم آن به بالذات (واجب) و ممکن (بالغیر)، نقطه عزیمت و مبنای هستی‌شناسانه فیلسوفان مسلمان برای اثبات خداوند بوده است (فارابی، ۱۹۸۵، ص ۶۲). ابن سینا با تکیه بر وجود و تقسیم آن به ممکن و واجب، حقیقت واجب الوجود را اثبات کرده (ابن سینا، ۱۹۹۷، ص ۲۰) و به بی‌نیازی برهانش از تصور ممکنات افتخار کرده است (همان، ص ۶۶). ملاصدرا نیز اثبات خداوند متعال را با تنزیه از مفهوم امکان و وجوب و با تکیه صرف بر حقیقت وجود و تمامیت آن، مطرح کرده و برهان خود را برهان صدیقین نامیده است که در برخی از تقریرهای آن، هم وجود خدا اثبات می‌شود هم توحید او (رک: ملاصدرا، ۱۹۸۱، ج ۶، ص ۱۴-۱۶).

۲-۲- عینیت ذات و صفات الهی

صفات خداوند عین ذات حضرت حق هستند و به عین ذات حق موجودند (ملاصدرا، ۱۹۸۵ الف، ص ۵۵). لذا شناخت مفهومی صرف، راهی به حقیقت آنها نخواهد داشت. مفاهیم متعددی که از صفات الهی می‌فهمیم در واقعیت مابازاهای متعدد و مستقل از یکدیگر ندارند، بلکه همگی به حقیقت ذات احدیت موجودند (ملاصدرا، ۲۰۱۲، ص ۱۶۲).

۲-۳- شناخت صفات الهی

در حکمت متعالیه صدرایی «اصالت وجود» و «وحدت تشکیکی وجود» تنها دو مسأله فلسفی نیستند، بلکه مؤلفه‌هایی هستند که در منظر فیلسوف و در استدلال و استنتاج او نقشی کلیدی و محوری ایفاء می‌کنند. بر این مبنا عناوین متعدد صفات الهی، چیزی جز انحای حقیقت واحد وجود نیستند و اثبات آنها نه از طریق فعل و صنع و سیر از معلول به علت بلکه به برهان‌ینی و به تبع ذات کامل و تام واجب الوجود که با برهان صدیقین صورت گرفته بود، ثابت می‌شود (ملاصدرا، ۱۹۹۵ ب، ص ۲۶۵) صدرا صفات مشهور در قرآن کریم

و کتب متکلمین مسلمان را با همین مبنای وجودی شرح می‌دهد؛ صفات علم (ملاصدرا، ۱۹۹۵ الف، ص ۵۵؛ ۱۹۹۵ ب، ص ۲۹۱)، قدرت (ملاصدرا، ۱۹۹۵ ب، ص ۲۶۸)، اراده (همان، ص ۲۶۹)، رحمت (همان، ص ۲۷۰)، حیات (همان، ص ۲۷۱) سمع و بصر (همان، ص ۲۷۲) و حکمت (همان).

۳- حقیقت انسان و علم

جریان فلسفه اسلامی در موضوع انسان و شناخت حقیقت آن نیز مانند سایر موضوعات فلسفی مسیری تکاملی طی کرده است. ملاصدرا برای توضیح رابطه دو بعد مادی و روحانی نفس انسانی، ابتدا این بیان را می‌پذیرد که نفس از حیث فعلش مادی و از حیث مبدأ و استعداد، غیرمادی و مجرد (ملاصدرا، ۱۹۹۷، ص ۱۶۹) و به عبارت دیگر در حقیقتِ حدوث و بقای روحانی و مجرد است. اما تأثیر اصول محوری دستگاه فلسفی حکمت متعالیه، مانند اصالت وجود، تشکیک در وجود عینی (مصباح یزدی، ۲۰۱۶، ص ۶۰) و حرکت جوهری، منجر به تعریفی جدید از نحوه حدوث و هویت نفس و در نتیجه اتحاد نفس و بدن (ملاصدرا، ۱۹۸۱، ج ۹، ص ۱۰۷) و حرکت تکاملی و اشتدادی انسان از حقیقت ماده به سوی تجرد عقلی می‌گردد.

۳-۱- نفس انسانی؛ تجرد و حرکت

حقیقت نفس انسان در سایه اصول حکمت متعالیه، ملازم حرکت و صیوروت است. هویت مجرد انسان مانند سایر کائنات از قاعده‌ی حرکت جوهری تبعیت می‌کند و توان آن را دارد که با حفظ هویت متشخص، مسیر خود را از پایین‌ترین مراتب مادی به سوی تجرد محض از ماده طی کند (همان، ص ۹۶). شناخت پروردگار و صفات کمالیه او به مقدار مرتبه وجودی و به مقدار تجرد و دوری از ماده برای نفس ممکن می‌شود (همو، ۱۳۶۳ ب، ص ۲۶۵) و درک این صفات، موجب حرکت اشتدادی نفس به سوی تکامل می‌گردد.

۳-۲- حقیقت علم و اتحاد عالم و معلوم

حقیقت علم نیز مانند هر کمال وجودی دیگر (همان)، به وجود باز می‌گردد و به عبارت بهتر علم در حکمت متعالیه عین وجود است. صدرا تعریف علم به امری سلبی چون ماهیتی مجرد از ماده و یا به حقیقتی اضافی را رد می‌کند و صراحتاً علم را وجود می‌داند و شدت علم را نیز به اندازه‌ی شدت وجود و خلوص از عدم می‌داند (همو، ۱۹۸۱، ج ۳، ص ۲۹۷). صدرا این تعریف پیشینیان که علم را «حضور چیزی برای مجرد» می‌دانستند، می‌پذیرد (همو، ۱۹۹۵، ص ۱۰۸) در نتیجه علم و عالم را مجرد می‌داند.

علم در اصطلاح حکما به حضوری و حصولی تقسیم می‌شود. لکن هر علم حصولی نیز مستلزم علم حضوری به صورت‌های علمیه است. در علم حضوری نیز عالم و معلوم یکی هستند و تنها از تحلیل ذهنی وجود عالم به دست می‌آیند (مصباح یزدی، ۱۹۹۷، ج ۲، ص ۲۲۰). در نتیجه تجرد انواع علم ثابت است.

به اعتقاد صاحب نظران و کارشناسان تعلیم و تربیت، تحول بنیادین در آموزش و پرورش موجود، به دلایل مختلف، به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است. یکی از مهم‌ترین دلایل این مدعا، عدم ابتدای نظام فعلی آموزش و پرورش بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی است. (جمعی از نویسندگان، ۲۰۱۲، ص ۳۴) به هر حال، مهم‌ترین مبانی اساسی تربیت را می‌توان بر حسب موضوع، در پنج بخش به شرح ذیل طبقه‌بندی کرد: مبانی هستی‌شناختی، مبانی انسان‌شناختی، مبانی معرفت‌شناختی، مبانی ارزش‌شناختی، مبانی دین‌شناختی. در هستی‌شناسی، که همان فلسفه اولی یا فلسفه اعلی و متافیزیک است، پیرامون وجود و هستی بحث می‌شود، یعنی مطلق هستی یا هستی مطلق، موضوع و مدار بررسی است. فلسفه‌های اسلامی غالباً فلسفه‌های انتولوژیک و هستی‌شناختی هستند و مباحث معرفت‌شناختی و زیرساخت‌شناختی به صورت فرعی و تابع مطرح می‌شود (ایزدپناه، ۲۰۱۰، ص ۳۸). هستی‌شناسی در اساس با دو پرسش اصلی سروکار دارد: وجود چیست؟ چه اموری در عالم وجود دارند؟ به تعبیر دیگر، فیلسوف با یاری جستن از مباحث هستی‌شناختی، موجودات حقیقی و واقعی (حقایق) را از موجودات پنداری (اعتبارات و وهمیات) تمییز می‌دهد. (عباسی، ۲۰۱۰، ص ۵۳) موضوع هستی‌شناسی، شناخت واقعیت است. از

آنجا که انتظار می‌رود نگاه و نگرش موجود در سند بر همه ابعاد تربیت رسمی و سیاست-گذاری‌ها و فعالیت‌های آموزش و پرورش سایه افکند، بر این اساس هدف از مقاله بررسی یکی از مهمترین ابعاد تربیتی سند، یعنی شناخت باورهای دانش‌آموزان به مقوله هستی-شناختی از باب شناخت صفات خداوند، جهان آفرینش و نیز نقش خود انسان (دانش‌آموز) در این مسیر معنوی بر اساس سند تحول بنیادین و همچنین تعیین میزان همسویی کتاب درسی هدیه‌های آسمان با مبانی هستی‌شناختی ذکر شده در سند خواهد بود.

هدف پژوهش

هدف کلی پژوهش حاضر، بررسی دیدگاه دانش‌آموزان پایه چهارم و کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان کلاس‌های دوم تا چهارم دوره دبستان در باب هستی‌شناسی (خداوند، انسان، جهان هستی) بر اساس مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران و میزان همخوانی و تطابق اندیشه‌های دانش‌آموزان با این مؤلفه‌ها است. در واقع در این مقاله ما به دنبال پاسخ به سؤالات زیر هستیم:

- ۱- مقوله‌های مهم هستی‌شناسی بر اساس سند تحول بنیادین کدام است؟
- ۲- میزان درک دانش‌آموزان از مفاهیم مؤلفه‌های هستی‌شناختی چیست؟
- ۳- در کتاب‌های دوم تا چهارم هدیه‌های آسمان به چه میزان به مؤلفه‌های هستی‌شناختی ذکر شده در سند مبانی نظری تحول بنیادین توجه شده است؟

روش و نوع پژوهش و جامعه آماری

این پژوهش از نوع کاربردی و توصیفی است. با توجه به پرسش‌های پژوهش، تحقیق از نوع تحلیل محتوا و آنتروپی شانون و پدیدارشناسی انجام شد. در بخش اول بر اساس کتاب سند تحول بنیادین در بخش معرفی مبانی تربیت که شامل پنج بخش است. به بخش اول مبانی هستی‌شناسی که به یازده مبنا اشاره شده است شروع به تجزیه و تحلیل بر اساس تحلیل تم و مشخص‌سازی مؤلفه‌ها و گروه‌بندی آنها پرداختیم. در بخش تحلیل محتوا به اختصار توضیح داده شده است.

همچنین بر اساس روش تحلیل آماری آنتروپی شانون به بررسی محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان در پایه‌های دوم، سوم و چهارم پرداخته شد تا میزان تطابق و فراوانی با مؤلفه‌های هستی‌شناسی مشخص گردد.

ابزار گردآوری داده‌ها چک لیست تحلیل محتوای کتاب محقق ساخته که بر اساس شاخص دسته‌بندی مؤلفه‌های هستی‌شناسی (خداوند که به سه بخش (اشاره به صفات خداوند، نعمت‌های خداوند، ارتباط با خدا)، موجودات (موجودات محسوس و نامحسوس)، عالم ماده و غیرمادی، و اشاره به فراتر از محسوسات) فراوانی‌ها مشخص شده است. واحد تحلیل برای این تحقیق تمام متن، عکس‌ها و پرسش‌ها است.

سپس از شیوه پدیدارشناسی برای بررسی عقاید و دیدگاه دانش‌آموزان در مورد شناخت هستی استفاده کرده و مجدداً از شیوه تحلیل محتوا برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و کدگذاری استفاده شد.

به طور خلاصه می‌توان گفت که چنانچه پژوهشگر بخواهد ساختار و معنای ضمنی یک پدیده (از جمله احساسات، اندیشه یا شیء) را با توجه به معنایی که افراد از آن در زندگی خود تجربه کرده اند آشکار کند، از روش تحقیق پدیدارشناسی استفاده می‌کند (بازرگان، ۲۰۰۹، ص ۴۳).

جامعه آماری حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

در این پژوهش جامعه آماری ما متشکل از سه بخش است. در بخش نخست از کتاب سند تحول بنیادین چاپ ۲۰۱۲، بخش هستی‌شناسی که بر ۱۱ مبنا معرفی شده است، انتخاب شده است.

همچنین در بخش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی کلیه کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۲۰۱۹-۲۰۱۸ است که سه کتاب هدیه‌های آسمان دوره‌های دوم تا چهارم که با هدف ما تناسب بیشتری داشت انتخاب شد.

برای بررسی دیدگاه و باورهای هستی‌شناسی دانش‌آموزان، از میان دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی منطقه بیست تهران که به صورت تصادفی خوشه‌ای از پنج مدرسه غیرانتفاعی و دو مدرسه دولتی در مجموع ۵ کلاس انتخاب گردید در ابتدا از ۲۵ دانش‌آموز

دختر که به شکل تصادفی انتخاب شدند درخواست شد انشایی با موضوع چقدر خدای مهربان را می‌شناسی و رابطه ما با خداوند، دنیا و آخرت چیست و چرا ما همیشه نیازمند لطف بی‌کران خداوند هستیم بنویسند که هدف از این کار شناخت دانش آموز نسبت به خداوند و مقوله دنیا و جهان پس از مرگ و میزان آگاهی نسبت به شکرگزاری نعمات خداوند بود. با بررسی انشای دانش‌آموزان مشخص شد نیازی به اضافه شدن آمار نداریم و به یک اشباع رسیده‌ایم. سپس شروع به یک بحث کوتاه مدت با همان عنوان‌های ذکر شده با تعداد ۱۲ نفر از دانش‌آموزانی که انشا نوشته بودند انجام گردید و سؤالات جزئی‌تر در باب نوشته‌های آنها انجام گرفت.

ابزار پژوهش

روش تحلیل محتوا به روش تم برای بررسی کتاب *سند تحول بنیادین* استفاده شد. همچنین ابزار گردآوری داده‌ها چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته که بر اساس شاخص دسته‌بندی مؤلفه‌های هستی‌شناسی (خداوند که به سه بخش (اشاره به صفات خداوند، نعمت‌های خداوند، ارتباط با خدا)، موجودات (موجودات محسوس و نامحسوس)، عالم ماده و غیرمادی، و اشاره به فراتر از محسوسات) فراوانی‌ها مشخص شده است. واحد تحلیل برای این تحقیق تمام متن، عکس‌ها و پرسش‌ها است. و برای شناسایی میزان دانسته دانش‌آموزان از هستی‌شناسی، به روش پدیدارشناسی از روش انشاءنویسی دانش‌آموزان و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد.

روش تحلیل محتوا

بر اساس عقیده سیلر^۱ برای انجام دادن تحلیل محتوا شناسایی اسناد مورد تحلیل (در اینجا *سند تحول بنیادین*) مشخص کردن پرسش‌ها، تدوین یک روش مقوله‌بندی انجام دادن تحلیل محتوا به صورت شمار فراوانی هر مقوله علامت‌گذاری شده (در سند نمونه) و تفسیر نتایج که باید مورد توجه قرار گیرد (سیفی و همکاران، ۲۰۱۴، ص ۶۴). واحد زمینه در این پژوهش، کتاب *سند تحول بنیادین* (بخش هستی‌شناسی و یازده مبنای عنوان شده در بخش هستی‌شناسی و مضمون‌ها و پاورقی‌های هر بخش) است.

مضمون تأیید یک عبارت مرکب یا یک خلاصه یا یک عبارت فشرده است که می‌تواند شامل مطالب متعدد و جداگانه‌ای باشد و در مجموع یک موضوع را نشان می‌دهد (ایمان و نوشادی، ۲۰۱۲، ص ۲۶).

بر اساس این روش، پس از بازخوانی‌های مجدد سند تحول در بخش هستی‌شناختی تعداد واژه‌ها به ۱۱۳ کلمه رسید (کدگذاری باز). در مرحله دوم از تحلیل تم، به صورت دستی واژه‌ها مشخص و برداشت محقق از هر واژه به صورت مخفف در کنار آن نوشته می‌شد. در مرحله سوم، دسته‌بندی انجام گرفت، و تحلیل کدهای خود را شروع کردیم (کدگذاری محوری). پس از دسته‌بندی، در مرحله چهارم به تصفیه و بازبینی مجدد و به بررسی اعتبار تم‌ها با دیگر داده‌ها پرداخته شد. در مرحله پنجم که به رضایت‌مندی از تم‌ها رسیدیم در یک گروه قرار داده و بر اساس نقش آنها به نام‌گذاری گروه اشاره شد. (کدگذاری گزینشی) و در نهایت به این دسته‌بندی که به شرح ذیل است دست یافتیم.

روش تحلیل کتاب‌های درسی

برای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی و سند تحول بنیادین از تحلیل تم و تحلیل نتایج از روش آنتروپی شانون استفاده شد. این روش برگرفته از تئوری اطلاعات است و به مرحله پردازش اطلاعات مربوط است. روش‌های پردازش داده‌ها در تحلیل محتوی عمدتاً به صورت غیر جبرانی و براساس فراوانی هر مقوله بنا شده است این روش‌ها دارای معضلات ریاضی و تئوریک هستند که کاربرد آنها را محدود می‌سازد و عمدتاً نوع اطلاعات حاصل از آنها از اعتبار لازم برخوردار نیست. در حالی که برای رفع این نقیضه از مدل‌های جبرانی در حوزه تحلیل محتوا استفاده کرد. روش آنتروپی شانون دارای سه مرحله است.

۱- بهنجارسازی ماتریس فراوانی داده‌ها که از فرمول زیر استفاده می‌شود

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (j = 1, 2, \dots, m; i = 1, 2, \dots, n)$$

۲- بار اطلاعاتی مقوله را محاسبه می‌کنیم. که با فرمول زیر مشخص می‌شود

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (j = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n)$$

۳- با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ضریب اهمیت هریک از مقوله‌ها را محاسبه می‌کنیم. و هر مقوله که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد باید از درجه اهمیت بیشتری برخوردار باشد (آذر، ۲۰۰۲، ص ۱۲).

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

ضریب قابلیت اعتبار

برای ضریب قابلیت اعتبار تحلیل داده‌های کتاب سند تحول بنیادین و کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان کلاس‌های دوم، سوم و چهارم از روش اجرای مجدد استفاده شد. بدین صورت که فرم نهایی تهیه شده به صورت همزمان و به شکل مجزا در اختیار محقق و تحلیلگر دیگری قرار داده شد که چند واحد از کتاب سند تحول و کتاب‌های درسی را تحلیل کند. ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیل‌های انجام شده را همزمان محاسبه کردند که نتیجه نشان دهنده ضریب همبستگی ۰.۸۱ بدست آمد. همچنین برای بدست آوردن پایایی داده‌های بدست آمده از روش مصاحبه و پدیدارنگاری چهار معیار مارشال و راسمن^۲ که شامل قابل اعتبار بودن، قابل انتقال بودن، وابستگی داشتن و قابل تأیید بودن است را به کار گرفتیم که به نقل از رام و همکاران (۲۰۱۸) بکار گرفته شده است.

مرحله کدگذاری باز: ۱۱۳ گزاره قابل فهم مشخص شد
مرحله محوری: ۴ مقوله اصلی و زیر مقوله‌های آنها:

- 1- مفاهیم هستی‌شناسی (خداوند، موجودات، عالم، فراتر از طبیعت)
- 2- صفات وجودی خداوند (ویژگی‌های بیان شده در سند تحول)
- 3- ویژگی جهان هستی (اساس آفرینش، خصوصیات، محدودیت‌ها)
- 4- ویژگی انسان (شناخت، ایمان، محدودیت‌ها)

یافته‌های پژوهش

بر اساس پاسخ به سؤال اول که به دنبال بررسی مقوله‌های مهم هستی‌شناسی بر اساس سند تحول بنیادین است یافته‌های جدول ۱ تا ۴ به این سؤال پاسخ می‌دهد.

جدول ۱- دسته‌بندی مفاهیم هستی‌شناسی بر اساس سند تحول بنیادین

هستی						
فراتر از طبیعت	عالم		موجودات		خداوند	
	غیر مادی	مادی	غیر محسوس	محسوس		
غیر محسوس	عالم مثال، ملکوت، عرش، عالم عقل	کره زمین	فرشته- جن- ملائکه	انسان- مرکبات- حیوانات	یکتا و بی‌همتا	شاخص

جدول ۲- ویژگی و صفات خداوند بر مؤلفه‌های ذکر شده در سند تحول بنیادین

خیر بنیادین	صفات خداوند
مالک	
واجب الوجود	
مرتبه والا	
مبری از عیب	
توانای مطلق	
بخشنده مهربان	
غایتمند	
غنی	
هدایتگر	
مدبر	
برتر از زمان و مکان	
دادگر	
ربوبیت	
مالکیت	
خالقیت	
علیت همه موجودات	

جدول ۳ - مؤلفه و شاخص‌های عالم آفرینش بر اساس سند تحول بنیادین

مؤلفه‌ها	شاخص
اساس آفرینش	حق
	عدل
	عظمت
	غایتمندی
	وحدت کلی
	هدفمندی
خصوصیات عالم آفرینش	تعامل اجزا با یکدیگر
	واقعی بودن
	اعجاب انگیز
	گسترده و بی کران
	جلوه ای از خداست
	متحول و تغییر پذیر
	بازگشت به سوی حق
	حرکت تکاملی
	برخوردار از هدایت الهی
	مقصد مشخص دارد
	مفروض
	معلول واجب الوجود
	سطوح متفاوت دارد
	نظام یکپارچه
پایان پذیر	
محدودیت‌های عالم آفرینش	ناپایدار
	وابستگی
	فقر و نیاز
	نقص و عیب
	اختلاف

جدول ۴- ویژگی انسان بر اساس مؤلفه‌های سند تحول بنیادین

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
تعقل	شناخت خود فارغ از ذهنیات
	شناخت محیط فارغ از تخیلات
	تدبر در آیت الهی
	شناخت هر چیز در همه ابعاد آن
ایمان (داشتن به)	خداوند
	عالم غیب
	وحی الهی
	توحید
	معاد
	نبوت
	امامت
	معارف الهی
محدودیت	اراده محدود
	نیازمند
	نقص و عیب
	وجود شر نسبی در زندگی
	فناپذیر
	وابستگی

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش که هدف از پاسخ به آن بررسی میزان درک دانش آموزان از مؤلفه‌های هستی‌شناختی است به کمک داده‌های جداول ۵ و ۶ به این سؤال پاسخ داده شده است.

جدول ۵- نمونه چگونگی استخراج کدها از انشای نوشته شده دانش‌آموزان

کد مفهومی	معانی تفسیری	قسمتی از انشا نوشته شده و صحبت‌ها در مصاحبه	شماره شرکت کننده
خداوند	خالق مصور متکبر حکیم رحیم رحمان آگاه	به نظر من تمام پدیده‌های زیبای جهان نشان از بزرگی خداوند است و خداوند به اندازه درک و فهم خود ما را آفریده است و تمام نعمت‌های خداوند از سر مهربانی اوست که به ما داده است	4
خداوند	مهربان (الرحیم) کبیر (بزرگ) سمیع بصیر الجبار (دست نیافتنی)	خداوند خیلی بزرگ و مهربان و بخشنده است و من دلم می‌خواهد خداوند را از نزدیک ببینم اما می‌دانم که این کار ممکن نیست و من همیشه در محضر خداوند هستم و او مارا می‌بیند و صدای ما را می‌شنود	11
خداوند	مهربان مهمین (نگهدارنده) لطیف مقتدر (قضا و قدر)	خداوند خیلی مهربان است و بندگان خود را دوست دارد. همیشه حافظ ماست و زندگی و سرنوشت ما در دست اوست.	16
خداوند	مهربان (الرحیم) بینا (بصیر)	من خدای مهربون خیلی دوست دارم. او در آسمان‌ها است و ما را می‌بیند پس همیشه باید مواظب کارهای خودمان باشیم	۱۷

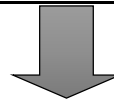
جدول ۶- دیدگاه دانش‌آموزان در مورد هستی‌شناسی به روش تحلیل محتوا

مؤلفه‌ها	شاخص	شاخص
خداوند	مهربان (رحیم) آگاه الجبار (دست نیافتنی) دانا ناظر بر امور سمیع ابدی لطیف مهمین	بصیر مصور توانا عادل بزرگ (کبیر) یکتا بخشنده (رحمان) یاری کننده (هادی)
معاد	اشاره به عدل خداوند	حق به حق دار رسیدن رسیدگی به اعمال شهادت دادن اعضا آشکار شدن اعمال تفاوت میان افراد
انسان	درک و فهم (عمل)	علاقه به خوبی‌ها نگران اعمال ترس از گناه متعلق به خداوند توکل به خداوند
	کاستی‌ها	نیازمند ضعف و نقص تمام شدن عمر
دنیا	نظام مند	سرجای خود بودن، روز شب (تعقل)
	پدیده‌های گوناگون	رعد و برق، زلزله تغییرات فصلها .
	فرصت برای انسان:	خوبی کردن، احترام به بزرگ‌ترها (اخلاق)
	زیبایی‌ها	طبیعت، حیوانات، گل‌ها، مخلوقات
	امتحان الهی	آسیب و بلا خوشی (ایمان)
عالم مثال	بهشت جهنم	

در پاسخ به سؤال سوم

جدول ۷- بررسی شاخص‌های معرفی شده در سند تحول بنیادین با محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوم تا چهارم دبستان

کلمات کلیدی در باب موارد هستی‌شناختی در کتاب‌های درسی دوم تا چهارم	مؤلفه‌های هستی‌شناختی در سند تحول بنیادین
صفات خداوند، نعمت‌های خداوند، ارتباط با خداوند، موجودات محسوس و نامحسوس، عالم غیر مادی، عالم غیر محسوس	خداوند، موجودات، عالم، فراتر از طبیعت

شاخص	مؤلفه‌های کتاب هدیه‌های آسمان	مؤلفه‌های سند تحول
مهربانی توانایی بزرگی بخشنده	صفات خداوند	خداوند
طبیعت دریا پرندگان اعضا بدن خوراکی‌ها	نعمت‌های خداوند	
دعا نماز وضو قرآن پیامبران صبر در راه خدا احترام به بزرگترها تعقل	ارتباط با خداوند	

ایمان		
انسان-مركبات-حيوانات	موجودات محسوس	موجودات
تنها به فرشته اشاره شده است.	موجودات غير محسوس	
هيچ نمونه ای عنوان نشده است	غير مادی	عالم غير مادی
بهشت آخرت	غير محسوس	فراتر از طبيعت

جدول ۸- توزیع فراوانی هر یک مؤلفه‌های کتاب‌های هدیه‌های آسمان بر اساس شاخص‌های مربوط به هر مؤلفه

مؤلفه‌ها کتاب‌ها	اشاره به صفات خداوند	اشاره به نعمت- های خداوند	ارتباط با خداوند	اشاره به موجودات محسوس و نامحسوس	عالم غير مادی و غير محسوس	جمع کل
هدیه‌های آسمان پایه دوم	26	24	17	27	1	95
هدیه‌های آسمان پایه سوم	28	19	38	24	8	117
هدیه‌های آسمان پایه چهارم	31	21	43	31	14	135

جدول ۹- بررسی مؤلفه‌های اصلی اشاره به هستی‌شناسی خداوند در کتاب‌های هدیه‌های آسمان

سال تحصیلی	آشنایی با صفات خداوند	نعمت‌های خداوند	ارتباط با خداوند
بار اطلاعاتی پایه دوم دبستان EJ	0.25	0.32	0.26
بار اطلاعاتی پایه سوم دبستان EJ	0.30	0.39	0.39
بار اطلاعاتی پایه چهارم دبستان EJ	0.44	0.27	0.34
درجه اهمیت WJ	0.55	0.20	0.24

نتیجه‌گیری

در کتاب *سند تحول بنیادین* یکی از مهمترین و در نقطه عطف تمام اهداف، رسیدن به حیات طیبه و قرب الی الله است. در واقع مهمترین عامل انتقال فرهنگ اسلامی و مسئول آماده‌سازی دانش‌آموزان برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد این است که تربیت‌یافتگان این نظام شایستگی‌های لازم برای درک و اصلاح مداوم موقعیت خود و دیگران را براساس نظام معیار اسلامی کسب می‌کنند و منظور از حیات طیبه وضع مطلوب زندگی بشر در همه ابعاد و مراتب که بر اساس نظام معیار اسلامی است که شناخت آن و همسوسازی با نگرش دانش‌آموزان برای دربرگیری همه ابعاد ضروری است. چنان‌که موسوی و نیلی (۲۰۱۵) در پژوهش خود با عنوان «نمود ارزش‌های انسانی و اخلاقی در حوزه برنامه‌ریزی درسی بر اساس آموزه‌های دینی» نشان دادند که مبنای آموزه‌های دینی، معنویت و معنویت‌گرایی، عمده‌ترین وجه و ویژگی یک نظام آموزشی تلقی می‌شود. همچنین طباطبایی (۱۳۹۴) ارائه راهکار اساسی برای رسیدن به سعادت که غایت تربیت اسلامی است را راهکارهای اساسی زنگار زدایی فطرت پاک الهی می‌داند که به تفکر در عالم هستی با تعظیم خالق عظیم، شکر خداوند منعم و تسبیح معبود دعوت می‌کند.

در پاسخ به سؤال اول بر اساس نتایج بدست آمده جهان هستی متشکل از خداوند که یکتا و بی‌همتا، و مالک این جهان هستی است و در رأس همه کائنات قرار می‌گیرد. سپس موجودات که به دو بخش محسوس (مانند انسان، مرکبات و حیوانات که قابل مشاهده و درک هستند) و غیر محسوس مانند (فرشتگان، جن، و ملائکه) تقسیم می‌گردد. بعد از آن عالم مادی مانند طبیعت و عالم غیرمادی مانند عالم ملکوت و در نهایت فراتر از طبیعت که به وحی، معاد و قیامت اشاره دارد. کلمه «عالم» در اصطلاحات فلسفی به موجود یا موجوداتی اطلاق می‌شود که از نظر مراتب کلی وجود درجه خاصی را اشغال کرده‌اند، به طوری که آن موجود محیط و مسلط بر تمام مادون خود بوده و محاط مافوق خود است (عروتی موفق، ۲۰۱۷، ص ۵۶) در فلسفه برای هستی تقسیماتی ذکر می‌شود، یکی از معمول‌ترین تقسیمات برای هستی، تقسیم آن به سه عالم ماده=[ناسوت]، مثال=[ملکوت] و عقل=[جبروت] است. این تقسیم از دیرباز بین حکما معمول و متداول بوده است. بسیاری از حکمای الهی عوالم هستی را چهار مرتبه دانسته و اضافه بر این سه عالم، عالم

لاهوت یا عالم ربوبی را نیز مطرح کرده‌اند. (امام خمینی، ۱۹۹۰، ص ۴). از جمله مبنای اول که جهان هستی واقعیت دارد ولی هستی منحصر به طبیعت نیست که نشان از گستردگی، عظمت خداوند مسلم و بدیهی بودن و سطوح متفاوت است. و در نهایت به عالم غیب و شهادت تأکید می‌کند و آنچه مهم است تدبر در این مفاهیم است. از جمله اهمیت این مصداق در پژوهش خانم طباطبایی (۲۰۱۶) محرز است که تفکر در قرآن و هستی به عنوان اولین و اساسی‌ترین راهکار تربیتی در زنگارزدایی فطرت پاک الهی است.

در پاسخ به سؤال دوم: که به بررسی دیدگاه دانش آموزان در باب هستی‌شناسی می‌پردازد اشاره به موارد زیر الزامی است. بر اساس فطرت کودکان ۸ تا ۱۲ سال و بر اساس نظر بزرگانی چون پیازنه که بر دوره‌های متوالی انسان تحقیقات بی‌شماری انجام داده است و نتایج کار او نشان دهنده آن است که مراحل شناختی کودکان اموری نیستند که در ابتدا در نظام روانی آنها وجود داشته باشد، بلکه این ساخت‌ها به تدریج که نظام روانی فرد متحول می‌شود، امکان پدیدآیی توانایی‌های جدید ذهنی را در زمینه شناختی و اخلاقی پدید می‌آورد. او در بعد تحول اخلاقی به سه دوره متوالی که به موازات بنا شدن ساخت‌های عقلانی به وجود می‌آید اشاره می‌کند. ۱- رشد داخلی ۲- تمرین ۳- تعامل و تعادل جویی و بیان می‌کند که اگر تفکر کودک بر روی مفاهیم مذهبی تمرین کند مراحل رشد مذهبی نیز معلوم خواهد شد. (خادمی، ۱۹۹۲، ص ۱۰۲) «گلدمن» در کتاب خود به نام «تفکر مذهبی از کودکی تا جوانی»^۳ سه مرحله تفکر را این چنین نام‌گذاری کرده است.

۱- مرحله تفکر مذهبی شهودی^۴

۲- مرحله تفکر مذهبی انضمامی^۵

۳- مرحله تفکر کودک انتزاعی^۶

و بیان می‌دارد که کودکان ۸ تا ۱۰ سال در دوره تفکر مذهبی انضمامی هستند؛ به این معنا است که به عملیات عینی فعلی و موجود محدود است و در برخورد با مفاهیم انتزاعی و توصیف آنها، اساس مادی به مفاهیم می‌دهند (همان). دیدگاه انضمامی و انتزاعی دو مفهوم متقابل در فلسفه هستند. امور انتزاعی فرازمانی و فرامکانی هستند اما امور انضمامی

زمانی و مکانی هستند و انضمامی به معنای پیوستگی، گرد هم آمدن است. (آزموده، ۲۰۱۳) در جدول ۵ بر اساس دید انضمامی و عدم درک انتزاعی، دانش‌آموزان بعضی از صفات خداوند را به دلیل شیوه اندیشه انضمامی همانند افعال انسانی توجیه می‌کنند مانند بصیر بودن خداوند، که آن را مقید به مکان خاص می‌دانند (خداوند در آسمان نظاره گر ماست). همچنین در بعضی نوشته‌ها و مصاحبه‌های عمیق که با دانش‌آموزان انجام گرفت نشان از درک مفاهیم انضمامی دانش‌آموزان به چشم می‌خورد. آنچه که سمیعی و افضل خوانی (۲۰۱۴) با بررسی کتاب هدیه‌های آسمان از منظر فعال انجام داده اند نشان می‌دهد که متن کتاب هدیه‌ها متنی غیرفعال و غیر پویا است و بیشتر به بیان حقایق و اطلاعات می‌پردازد و آنچه ما نیاز داریم کندوکاو بیشتر دانش‌آموز در مورد حقایق از دریچه نگاه خود است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش نوری و همکاران (۲۰۱۹) همخوانی دارد که توجه به مؤلفه‌های علم، ایمان، تعقل، عمل و اخلاق درصد فراوانی بیشتری در کتاب هدیه‌های آسمان دارند. آنچه در این پژوهش به آن اشاره می‌شود که علم به صفات بیشتر از هر موضوعی در کتاب هدیه‌های دوم تا چهارم به آن اشاره شده است و توجه به اخلاق که به احترام گذاشتن و خوبی کردن می‌توان اشاره کرد، نیازمند توجه بیشتر در این حوزه است. در پاسخ به سؤال سوم که کتاب‌های دوم تا چهارم هدیه‌های آسمان به کدام مؤلفه‌های هستی‌شناسی در سند تحول بنیادین اشاره داشته‌اند و ضرایب اهمیت به مؤلفه‌های ذکر شده در سند تحول بنیادین در کتاب‌های دوم تا چهارم هدیه‌های آسمان به کدام مؤلفه مربوط است؟ می‌توان به موارد زیر اشاره داشت. در مجموع بررسی کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوم تا چهارم دبستان، بر اساس همان مؤلفه‌های مشخص در هستی‌شناسی به موارد عنوان شده در بالا اشاره شده است. به صفات خداوند اشاره می‌کند. به نعمت‌های خداوند و نیز راه‌های ارتباط با خدای مهربان. از موجودات متفاوت که به شکل محسوس دیده می‌شوند و نشانی از مخلوقیت خدا را دارند با انسان، حیوان، گیاهان و ماهی‌ها به خوبی اشاره شده است و موجودات غیرمحسوس تنها به فرشتگان آن هم در کتاب چهارم ذکر شده است. عالم مادی که نمایانگر کره زمین و مخلوقات است به خاطر اشاره به آن مورد بررسی نبود. اما از عالم غیر مادی نیز صحبتی به میان نیامده است. زیرا دانش‌آموزان در دوره دید عینی، هستند و توانایی درک دید

انتزاعی را ندارند و بر اساس تحقیقات رشدشناختی پیاژه، اکثریت کودکان از هفت یا هشت سالگی وارد مرحله جدیدی از رشد ذهنی می‌شوند که پیاژه آن را مرحله عملیات عینی⁷ می‌نامد. (خادمی، ۱۹۹۲، ص ۱۰۶) همچنین اشاره به بهشت و جهنم در درس‌های آخر کتاب چهارم اشاره شده است. بر اساس تحلیل کتاب اشاره به صفات مهربانی، بزرگی، بخشنده بودن در کتاب هدیه‌های آسمان مقطع دوم دبستان دیده می‌شود. در مقطع سوم، صفات متعدد خداوند دیده می‌شود و در مقطع چهارم بصیر (بینا)، مهربان، بزرگ، قادر، عالم، بی‌نیاز و برطرف‌کننده نیازها، لطیف، بشیر (بشارت‌دهنده پیامبران) و... نیز اشاره شده است در بخش دوم اشاره به نعمت‌های خداوند دارد که به ما ارزانی داده اند و در کتاب برای دانش‌آموزان معرفی شده است. در بخش سوم راه‌های ارتباط با خدا که در کتاب هدیه‌های آسمان مقطع دوم، احترام به بزرگترها، نماز، وضو، دوست داشتن و راه امامان و پیامبر معرفی شده است در مقطع سوم، صبر، ذکرهای مختلف، راستگویی، دفاع، فداکاری، کارهای شایسته عنوان شده است و در مقطع چهارم در کتاب هدیه‌های آسمان اشاره بیشتر به نماز، احترام، صبر، ذکر است. بر اساس ضریب اهمیت اشاره به صفات خداوند سپس راه‌های ارتباط با خدا و آشنایی با نعمت‌های خداوند مشخص شده است. که بر اساس مبانی هستی‌شناسی در *سند تحول بنیادین* اشاره به صفات ذاتی و فعلی خداوند از اهمیت بالایی برخوردار است. بر اساس آنچه از یافته‌های پژوهش بدست آمده است نشان می‌دهد، اشاره به صفات بارز خداوند، بیشتر مد نظر مؤلفان کتابهای درسی است و ذکر این نکته با اهمیت است که در کنار همسویی صفات خداوند به نعمت‌های فراوان مانند بخشندگی و اشاره به نعمت‌هایی که از سمت خداوند به ما ارزانی داده شده است، از طریق خردگرایی و تعقل و عینی‌نگری نیز اشاره شود. بنابراین که کودک با این سه نگاه به نعمات خداوند بهتر صفات الهی را درک می‌کند و این مورد به تک‌تک صفات خداوند صدق می‌کند. چنان‌که امام خمینی در کتاب شرح چهل حدیث (۲۰۰۵) نیز در باب تفکر بیان کرده اند که اولین پلکان صعود در رشد و تعالی انسان، جایگاه تفکر و تعقل است و نیز طباطبایی و چین‌آوه (۲۰۱۵) نشان داده‌اند که آموزش تفکر در قدرت و نعمت الهی می‌تواند در زنگار زدایی فطرت و ارتقاء معنویت تأثیر گذار باشد. و نیز آنچه مشخص است در سراسر قرآن کریم فراخوان عظیم تفکر، تدبر، تعقل و بصیرت به وضوح قابل‌شهود است

(طباطبایی، ۲۰۱۶). چنان‌که حسینی مهر (۲۰۱۵) درباره کتاب‌های ششم ابتدایی از منظر آموزه‌های دینی، نشان داد که در کتاب‌های آموزش قرآن، هدیه‌های آسمان، فارسی بخوانیم و مطالعات اجتماعی نمادهای خردگرایی و عقلانیت کمتر توجه شده است و غالب مطالب از نگاه اسوه حسنه و داستان گویی بوده است.

آنچه بر اساس یافته‌های بدست آمده پیشنهاد می‌شود:

۱- زمینه تفکر و تعقل در باب نعمت‌های خداوند همسو با صفات پروردگار برای دانش‌آموزان فراهم شود.

۲- ارتباط بین صفات خداوند و نعمت‌های آفریدگار به شکل ملموس‌تر بیان شود به طور مثال بخشنده بودن خداوند و تقویت این نعمت الهی برای بندگان و یا حافظ بودن خداوند و اشاره به این صفت نیکو خداوند از طریق نعمت پلک که از چشم در برابر غبار حفاظت می‌نماید و یا ریشه درختان که از جاری شدن سیل جلوگیری و حفاظت می‌کند و موارد دیگر که به نوعی ارتباط بین صفات خداوند و نعمات یزدان توانا بهتر قابل فهم باشد.

۳- همچنین در پرورش حس کنجکاوی در شناخت صفات خداوند سعی کنیم روح خلاقیت و کارآفرینی و تحقیق و پژوهش را در بروز جلوه بهتر صفات پروردگار عرضه نماییم تا راه تدبیر در صفات خداوند و خلق و کشف راه‌های منتهی به صفات بهتر عرضه شود به طور مثال اگر مگس از نعمت‌های خداوند است چگونه ما به خوبی‌های آن پی ببریم. آنچه مسلم است همیشه از نعمت‌های خوب خداوند برای کودکان توجه داشته‌ایم مانند گل، درخت و... راه را برای تفکر در دیگر نعمت‌هایی که به نظر مفید نیستند هموار نکرده‌ایم.

یادداشت‌ها

¹ Siler

² Marshal & Rossman

³ Religiona Thinking From childhood to adolescence

⁴ Intutire religiovs thinking

⁵ Concretere liqious thinking

⁶ Abstract religious thinking

⁷ Concrete operation

منابع و مأخذ

- Ibn Sina, Hussein ibn Abdullah, Tusi, Nasiruddin, (1997), *Sharh Al'esharat va Al'tanbihat*, Qom ,Balaghi Publishing. [In Arabic]
- Azar, Adel, (2002), *Bast va tose'e ye ravesh e Antropy Shanon baraye pardazesh e dade ha dar tahlil e mohtava*, Journal of Humanities, Alzahra University, Vol. 11, No. 37 & 38, pp. 1-18 [In Persian]
- Azmoudeh, Mohsen, (2013), *Enzemami Fekr kon*, Etemad Newspaper, No. 2367, Page 10 [In Persian]
- Izadpanah, Abbas, (2010), *Rahyafshenasi e Tatbigi dar Falsafe ye Gharb*, Journal of Research and Domain, No. 8 [In Persian]
- Iman, Mohammad Taghi, Noshadi, Mahmoodreza, (2012), *Tahlil e Mohtava ye keifi ye Pajouhesh*, Third Year, Issue 2, Fall and Winter [In Persian]
- Bazargan, Abbas, (2009), *Moghaddame'i bar ravesh'haye Tahghigh keifi va Amikhte: Rouykardhaye Motadavel dar oloum e Raftari*, Tehran, Didar Publication. [In Persian]
- Bahmiyar bin Marzban, (1997), *Al'tahsil*, Tehran, University of Tehran. [In Persian]
- Thu'elm, Ali, (2016), *Mabani ye hastishenasi dar sanad e tahavol e Bonyadin*, Zemzemeh Magazine, No. 8, Teachers' Media [In Persian]
- Hosseini Mehr, Ali, (2015), *Talil e Mohtava ye Kotob e Paye ye sheshom e ebtedae az manzar e tavajjoh be Amouzeh haye dind : In Proceedings of the First International Congress on Religious Culture and Thought*, Qom 556-569 [In Persian]
- Khademi, Ezzat (1992) *Dark e koudak e dabestani az mafahim e dini*, Journal of Education (Nursing), Nos. 27 and 28, pp. 97-115 [In Persian]
- Khomeini, Sayyed Ruhollah (1990), *Ser al-Salah*, Tehran: Institute for Organizing and Publishing Imam Khomeini's Works [In Persian]
- Khomeini, Sayyed Ruhollah (2005) *sharh e Chehel Hadith*, Print 23, Tehran: Institute for Organizing and Publishing Imam Khomeini's Works [In Persian]
- Ram, Somayeh, Mehr Mohammadi, Mahmood, Sadeghzadeh Ghamsari, Alireza, Talae, Ebrahim, (2018), *Amouzesheh e Khishtanyabi be kodakan e*

- senin e 7 ta 14 sal ba kodam mantegh va rouykard* , Issue 3, Issue 4, Autumn [In Persian]
- Saket A, Amir Hossein, (1988), "*Tashkik*", *Daeratol ma'aref e bozorg e eslami*, vol. 15, Tehran, Islamic Encyclopedia Center. [In Persian]
- Samii, Azam, and Afzal Khani, Maryam (2014) *Tahlil e Mohtava ye ketab e Hediehaye aseman paye ye sheshom e dore ye ebtedaee az manzar e fa'al va gheir e fa'al boudan bar asas e ravesh e William Romi dar sal e 2012-2013*, Curriculum Research, No. 3 [In Persian]
- Seifi, Gholam Ali, Mehram Behrouz, Amin Khandoghi Maghsoud, Saedi Razvani, Mahmood (2014). *Mizan e entebagh e ahdaf e ketabhaye talimat e ejtemaee dore ye rahnamaee tahsili ba asnad e faradast e an*, Journal of Education No. 1 [In Persian]
- Sadr al-Din Shirazi, Mohammad bin Ibrahim (Mulla Sadra) (1981), *Al-Hekmat'o al-Mutallia fi al-Asfar al-Arba'a al-Aqalia*, vol. 1-9, Beirut. [In Arabic]
- , (1985), *Al-Mabda wa Al-ma'aad*, Translated by Ahmad Hosseini Ardakani, Tehran, Academic Publishing Center. [In Arabic]
- , (1985), *al-Masha'er*, Tehran, Tahouri Library. [In Arabic]
- , (b1985), *Mafatih al-Ghayb*, with correction and introduction by Mohammad Khajavi, Tehran: Institute for Research and Cultural Studies. [In Arabic]
- , (1997), *Majmoue ye raseal e falsafi*, Research: Hamed Naji, Tehran, Wisdom. [In Arabic]
- , (2009), *al-Mazaher al-Ellahia fi Asrar Al-Alum Al-Kamalia*, Tehran, Hekmat Sadra Foundation. [In Arabic]
- , (2012), *Al-Shawahed al-Ruboubia fi al-Manahaj al-Soloukia*, Qom, Book Garden. [In Arabic]
- Tabatabaei, Fatemeh, (2016), *vakavi ye tafakkor az manzar e ghoran e karim va tabeen e jayegah e an dar tarbiyat e eslami*, Research in Islamic Education, Seventh Year, No. 3, Successive 11 [In Persian]
- Tabatabaei and Chin Aweh, Mahboubeh, (2015), *Ta'sir e amouzeshe e tafakkor dar nemat va ghodrat e elahi bar zangarzodae dav daneshjouyan e daneshgah e Shahid Bahonar e Kerman*, Journal of Epistemic Studies in Islamic University, Vol. 18, No. 3 [In Persian]

- Abbasi, Waliollah, (2010), *Realism e hastishenasi va marefatshenasi allame Tabatabaee*, *The Mind Journal*, No. 14 [In Persian]
- Orvati Saghaf, Akbar, (2016), *Mabani e hastishenasi andishe ye siyasi e emam khomeini*, *Islamic Revolution Research Quarterly Journal*, Vol. 6, No. 21, pp. 51-67 [In Persian]
- Allameh Tabataba'i, Mohammad Hossein (2004) *Tafsir al-Mizan*. Translated by Seyyed Mohammad-Bedbaker Mousavi Hammadi [In Persian]
- Farabi, Abu'nasr, (1985), *Fosouss al-Hikam*, Qom, Awake Publications. [In Persian]
- Mabani ye nazari ye tahavol e bonyadin dar Nezam e ta'lim va tarbiat e rasmi ye omoumi e jomhouri e eslami ye iran(sanad e tahavol e bonyadin e amouzeshe va parvaresh* , (2012) A Collection of Authors of the Ministry of Education, First Edition [In Persian]
- Mousavi, Sattar and Nili, MR, (2015), *Tahlil va barrasi ye nemoud e arzeshe ensani va akhlaghi dar barname ye darsi bar ase amuzehaye dini*, *Journal of Cultural Engineering*, No. 79 [In Persian]
- Nouri, Mohammad Rahim, Ahmadvand, Mohammad Ali, Ghaffari, Mohammad, (2018), *Tahlil e mohtava ye ketabhaye darsi e hediehay aseman payeye dovom ta sheshome ebtadaee va mizan e entebagh e an ba shayestegihaye payeye sanad e barname ye melli* , *Family Journal & Research*, No. 40 [In Persian]
- Hediehay aseman(salhaye dovom, sevvom, cheharom), (2018), *Theoretical Office of Public and Secondary Textbooks, Educational Research and Planning Organization, General Directorate of Supervision of Publishing and Distribution of Educational Materials* [In Persian]

How to cite this paper:

Afsaneh Azizi Alavijeh, Mohammad Reza Imam jomeh and Mohsen Shams (2020). Investigating the Elementary Fourth Grade Students' Ontological Beliefs and the Textbooks of Heavenly Gifts According to the Ontological Components in the Fundamental Transformation Document, *Journal of Ontological Researches*, 8(16), 231-258.

DOI: 10.22061/orj.2020.1212

URL: http://orj.sru.ac.ir/article_1212.html

